

LAGRÅDET

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 2025-10-29

Närvarande: F.d. justitierådet Mahmut Baran samt justitieråden Linda Haggren och Christine Lager

Ett utvidgat straffansvar för försök, förberedelse och stämpling till brott

Enligt en lagrådsremiss den 16 oktober 2025 har regeringen (Justitiedepartementet) beslutat inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i brottsbalken,
2. lag om ändring i brottsbalken.

Förslagen har inför Lagrådet föredragits av kanslirådet Anna Olsson och rättssakkunniga Klara Lundh.

Förslagen föranleder följande yttrande.

Inledning

Regleringen av vad som utgör försök till brott finns i 23 kap. 1 § brottsbalken. I samma kapitel regleras även förberedelse och stämpling till brott. För straffansvar för försök, förberedelse och stämpling till brott krävs att sådant ansvar är särskilt föreskrivet, antingen i brottsbalken eller i en specialstraffrättslig lag.

I lagrådsremissen föreslås att straffansvaret för försök till brott ska utvidgas på visst sätt vad gäller när fara för brottets fullbordan varit utesluten till följd av en myndighets åtgärd för att bekämpa brott. Det utvidgade straffansvaret ska dock enligt förslaget inte gälla om gärningen varit uppenbart mindre allvarlig.

Det föreslås även vissa utvidgningar av straffansvaret när det gäller förberedelse och stämpling till brott. Dessutom föreslås vissa språkliga ändringar i 23 kap. brottsbalken.

Förslaget till lag om ändring i brottsbalken (lagförslag 1)

23 kap. 1 §

Enligt gällande regler krävs att ett antal förutsättningar är uppfyllda för att ett försök till brott ska vara straffbart. Brottet ska vara påbörjat utan att det kommit till fullbordan och det ska vara särskilt föreskrivet att försök är straffbelagt. Vidare krävs att fara för brottets fullbordan förelegat eller att sådan fara endast på grund av tillfälliga omständigheter varit utesluten. För att försök till brott ska föreligga krävs vidare att gärningsmannen haft uppsåt att begå ett fullbordat brott.

Farerekvisitets utformning innebär att när det inte förelegat någon fara för brottets fullbordan – exempelvis därför att en myndighet eller någon annan bytt ut ett vapen eller narkotika – är försöket ändå straffbart om faran för fullbordan varit utesluten endast på grund av

tillfälliga omständigheter. Genom ett rättsfall från Högsta domstolen har det klargjorts att om en persons uppsåt att fullborda brottet formades vid en tidpunkt då faran för brottets fullbordan redan hade undanröjts kan faran för fullbordan inte anses utesluten på grund av tillfälliga omständigheter. I så fall är det otjänliga försöket alltså inte straffbart (se "Vapenattrappen" NJA 2023 s. 393). Av rättsfallet följer även att i de fall där en persons uppsåt att fullborda brottet formades innan faran för brottets fullbordan undanröjdes – t.ex. genom att personen deltog i en brottsplan som innefattade ett vapen innan polisen bytte ut vapnet eller genom att en person beställde narkotika innan polisen eller någon annan bytte ut narkotikan – fortfarande är straffbara som försök, förutsatt att övriga krav för straffbarhet är uppfyllda.

Av lagrådsremissen framgår att avsikten med förslaget är att utvidga det straffbara området för försök till brott såvitt gäller just farerekvisitet på så sätt att om faran för brottets fullbordan avbrutits till följd av en myndighets åtgärd för att bekämpa brott ska försöket vara straffbart även om gärningsmannens uppsåt formades efter myndighetens åtgärd. I en sådan situation där en myndighet har ingripit ska det enligt förslaget inte spela någon roll när gärningsmannens uppsåt formades. Enligt lagrådsremissen är avsikten inte att påverka övriga förutsättningar för att straffbart försök till brott ska föreligga. Övriga förutsättningar ska alltså fortfarande vara uppfyllda för att det utvidgade straffansvaret ska bli aktuellt.

I lagrådsremissen anges även att det nya förslaget inte ska begränsa möjligheten att döma till ansvar enligt paragrafens första stycke. Myndighetsåtgärder, liksom andras åtgärder, som medför att fara för fullbordan inte föreligger ska alltså fortfarande kunna bedömas som tillfälliga omständigheter enligt första stycket. Avsikten är att första stycket och det nya andra stycket delvis ska vara överlappande. Vid

föredragningen har även upplysts att avsikten inte är att den föreslagna regleringen ska vara subsidiär till första stycket.

I många fall när en myndighet ingripit och avvärjt en fara för fullbordan av ett brott ska följden alltså vara att ett straffbart försök enligt såväl första som andra stycket kan föreligga. Men om det är fråga om myndighets åtgärd som faller under andra stycket ska det inte spela någon roll när gärningsmannens uppsåt formades. Om en myndighet visserligen har ingripit för att bekämpa ett brott men det inte föreligger ett sådant orsakssamband som krävs enligt det föreslagna andra stycket mellan ingripandet och att faran för fullbordan var utesluten, är alltså avsikten att första stycket ändå ska kunna tillämpas enligt vad som redan gäller. Likaså ska den särskilda regleringen som föreslås för myndigheters ingripanden inte påverka tillämpningen av första stycket på andra än myndigheters ingripanden som undanröjer en fara för brottets fullbordan.

För att straffbarheten inte ska bli för långtgående föreslås även en undantagsregel från den utvidgade straffbarheten för gärningar som är uppenbart mindre allvarliga.

Enligt förslaget ska det avsedda åstadkommas genom att ett nytt andra stycke läggs till i 23 kap. 1 § med följande lydelse.

Det ska också dömas till ansvar för försök till brott om fara för brottets fullbordan varit utesluten till följd av en myndighets åtgärd för att bekämpa brott. Detta gäller dock inte om gärningen med hänsyn till omständigheterna är uppenbart mindre allvarlig.

Enligt Lagrådet ger ordalydelsen av första meningen i det föreslagna nya stycket inte tydligt uttryck för att regleringen endast syftar på farerekvisitets tillämpningsområde. Av ordalydelsen framgår alltså inte att övriga förutsättningar enligt första stycket även måste vara uppfyllda för att straffansvar ska komma i fråga. Ordalydelsen "Det ska också dömas till ansvar..." ger närmast vid handen att andra

stycket uttömmande anger förutsättningarna för ansvar i den situation som regleras där.

Det sagda innebär även att ordalydelsen, läst tillsammans med första stycket, ger intryck av en specialreglering som medför att hur myndigheters åtgärder påverkar frågan om straffansvar för försök endast ska bedömas enligt andra stycket. Det innebär att förslaget skulle kunna komma att, på ett sätt som inte är avsett, inskränka det nuvarande tillämpningsområdet för första stycket. På liknande sätt kan den föreslagna ordalydelsen läst som en uttömmande specialreglering för åtgärder som utesluter fara för brottets fullbordan riskera att medföra oklarheter om vad som ska gälla för andra än myndigheters åtgärder, dvs. sådana åtgärder som hittills kunnat bedömas som sådana tillfälliga omständigheter som medför att otjänliga försök ändå, enligt den befintliga regleringen i första stycket, är straffbara.

Enligt Lagrådet innebär det sagda att den föreslagna lagtexten behöver förtydligas för att förslaget ska uppfylla de krav på legalitet och tydlighet som, inte minst, gäller för straffrättslig lagstiftning och för att lagändringarna inte ska få andra effekter än vad som avses.

Detta kan åstadkommas genom att den föreslagna lagtexten i paragrafens andra stycke första meningen formuleras i linje med följande.

Oavsett vad som föreskrivs om fara i första stycket, ska det dömas till ansvar för försök till brott om fara för brottets fullbordan varit utesluten till följd av en myndighets åtgärd för att bekämpa brott. Detta gäller dock inte ...

Genom denna ordalydelse blir det tydligt att särregleringen endast avser farerekvisitet i första stycket och att övriga förutsättningar för straffbarhet alltså även ska vara uppfyllda. Ordvalet "Oavsett vad som föreskrivs..." gör det också tydligt att andra stycket gäller

parallellt med första stycket och inte inskränker första styckets tillämpningsområde.

Om lagtexten ändras i linje med det angivna bedömer Lagrådet att en sådan utvidgning av straffansvaret som avses i lagrådsremissen kan godtas, trots att förslaget medför att det blir fråga om överlappningar av straffansvaret och att förslaget är kasuistiskt utformat.

Övrigt lagförslag

Lagrådet lämnar förslaget utan erinran.